

RADIKALIZACIJA I PROTURADIKALIZACIJA U (VISOKO)OBRAZOVNIM INSTITUCIJAMA

Franjo Franić *

UDK: 323.28:378

28-472-053.2:323.28

Primljeno: 29.VI.2023.

Prihvaćeno: 21.VII.2023.

SAŽETAK

Rad analizira radikalizaciju, proturadikalizaciju i deradikalizaciju u obrazovnim institucijama, osobito na sveučilištima i u medresama. Zbog različitih psiholoških, socijalnih i političkih faktora učenici i studenti posebno su podložni radikalizaciji. U radu se navode primjeri terorista koji su pohađali visoka učilišta i medrese. Prikazani su uvjeti i načini radikalizacije te proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere koje se provode na sveučilištima i u medresama. S obzirom na povezanost obrazovanja, radikalizacije i terorizma, mnoge su države borbu protiv radikalizacije u obrazovnim institucijama uvrstile u svoje strategije za prevenciju terorizma i radikalizacije. U radu su kritizirane proturadikalizacijske mjere koje dovode do sekuritizacije i stalnog izvanrednog stanja u obrazovanju.

Ključne riječi: radikalizacija, proturadikalizacija, sveučilišta, medrese, terorizam.

UVOD

Iako svi radikali nisu teroristi, kao što ni svi teroristi nisu radikali, radikalizacija može voditi k terorizmu. Terorističke organizacije mogu radikalne pojedince poticati na terorističke aktivnosti, a osim sudjelovanjem u terorističkim napadima oni mogu i regrutiranjem, prikupljanjem materijalnih sredstava ili širenjem propagande podržavati terorističke organizacije. Istraživanje radikalizacije otežava to što ne postoji općeprihvaćena definicija radikalizacije, kao i to što se države i društva na različite načine bore protiv radikalizacije. Za shvaćanje prevencije i suzbijanja radikalizacije ključna su dva pojma: proturadikalizacija i deradikalizacija. Budući da je radikalizacija najčešća među mladima u dobi između 15 i 30 godina (Siegel i dr. 2019), obrazovne institucije pogodne su kako za njihovu radikalizaciju, tako i za proturadikalizaciju i deradikalizaciju. Pojedina istraživanja (Al-Badayneh, Alhasan i Almajajdeh 2016;

* Franjo Franić (franifranjo0@gmail.com) magistar je antropologije i sociologije. Rad je proizašao iz diplomskog rada *Radikalizacija i proturadikalizacija u (visoko)obrazovnim institucijama* koji je izrađen i obranjen na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u lipnju 2023.

Rousseau i dr. 2020) ukazuju na značajnu razinu radikaliziranosti studenata što znači da su u obrazovnim institucijama osim proturadikalizacijskih mjera potrebne i deradikalizacijske mjere kako bi se radikalizirani studenti reintegrirali u društvo. Ovaj rad želi doprinijeti razumijevanju radikalizacije, proturadikalizacije i deradikalizacije na sveučilištima kao dijelu školskog sustava i u medresama koje uglavnom nisu dio školskog sustava.

Rad je teorijski, a metodologija koja će se koristiti uključuje studije slučajeva (protu)radikalizacije na sveučilištima i u medresama, pojmovnu analizu, povijesni prikaz radikalizacije, prikaz konkretnih slučajeva i njihovu usporedbu te perspektive proturadikalizacije. Prva teza je da su sveučilišta i medrese prikladni za radikalizaciju, a druga teza je da su sveučilišta i medrese prikladni za proturadikalizaciju.

POJMOVNA ANALIZA

Radikalizacija je pojam koji se nalazi donekle i u političkoj sferi, što znači da države s obzirom na vlastite interese radikalizaciju različito definiraju. Radikalizaciju možemo podijeliti na kognitivnu i nasilnu. Kognitivna radikalizacija je „proces u kojem osoba prihvaća ideje koje su u ozbiljnom neskladu s općeprihvaćenim idejama, opovrgava legitimitet postojećeg društvenog poretka i nastoji ga zamijeniti novim koji se temelji na potpuno drukčijem sustavu vjerovanja“ (Vidino i Brandon 2012: 9). Nasilna radikalizacija događa se kada osoba primjeni nasilje radi ostvarenja ciljeva koji su povezani s radikalnim uvjerenjima (Vidino i Brandon 2012: 9). Samuel Mullins (2016) razlikuje radikalizaciju komunikacijom licem u lice, virtualnu radikalizaciju, odnosno preuzimanje materijala i komunikaciju isključivo putem interneta, te kombinaciju socijalne i virtualne komunikacije kao najčešći oblik radikalizacije u suvremenom dobu.

Prema Mirku Bilandžiću proturadikalizacija je „socijalno i kulturno kontekstualna prevencija da netko ne postane radikal“ (Bilandžić 2019: 222), što znači da se mjere protiv radikalizacije koje se provode u nekom društvu ne mogu nužno provoditi u nekom drugom društvu jer se radikalne ideologije kao i društveni, politički, ekonomski i religijski faktori koji uzrokuju ili olakšavaju radikalizaciju razlikuju od društva do društva. Deradikalizacija je prema Bilandžiću „odvratanje od nasilja i društvena reintegracija radikaliziranih pojedinaca“ (2019: 222), a može uključivati kognitivnu promjenu (promjenu ideologije i stavova) i/ili jednostavno odustajanje radikalnih pojedinaca od nasilja (El-Said 2015). Proturadikalizacija je usmjerena na osobe koje nisu radikalne, a deradikalizacija radikalizirane osobe nastoji rehabilitirati tako da odbace radikalna uvjerenja i/ili nasilje.

FAKTORI RADIKALIZACIJE

Radikaliziraju se najčešće ljudi u dobi između 15 i 30 godina, mladići češće nego djevojke (Siegel i dr. 2019). U adolescenciji i ranoj odrasloj dobi smanjuje se nadzor roditelja, mladi provode više vremena s vršnjacima, izloženi su različitim utjecajima, tragaju za identitetom i napuštaju roditeljski dom (Bouhana i Wikstrom 2011). Iako zbog niza faktora netko može postati podložniji radikalizaciji, ne postoji jasan profil osobe podložne radikalizaciji. Migranti koji se ne identificiraju ni s kulturom iz koje potječu ni s kulturom u kojoj žive osjećaju se marginalizirano i diskriminirano što može utjecati na veću sklonost radikalnim ideologijama, a istraživanja također pokazuju da ljudima koji se priključuju radikalnim organizacijama nedostaje značenje i smisao u životu (Lyons-Padilla i dr. 2015).

Siegel i dr. (2019) tvrde da traumatska iskustva povezana s ratom, zatvaranjem, smrću voljene osobe ili silovanjem povećavaju podložnost radikalizaciji. Istraživanja pokazuju da su s nasilnom radikalizacijom povezani depresija i izloženost nasilju (Rousseau i dr. 2020), a relativna izolacija pojedinaca od značajnih drugih (npr. prijatelja, lokalne zajednice, obitelji itd.) može povećati izgleda da se radikaliziraju (Al-Badayneh, Alhasan i Almawajdeh 2016).

Religija je isto povezana s radikalizacijom, odnosno nereligiozni studenti pokazuju veću naklonost nasilnoj radikalizaciji od studenata koji se izjašnjavaju kao kršćani ili muslimani (Rousseau i dr. 2020), a religioznost i poznavanje vlastite religije smanjuju mogućnost manipulacije zloupotrebom vjerskih sadržaja izvučenih iz konteksta. Religijska pismenost i podučavanje islama u školama, prilagođeno mladima i modernom okruženju, mogu poslužiti kao zaštita od radikalizacije (Tiflati 2016). Istraživanja pokazuju da su se mnogi teroristi tek nedavno okrenuli religiji ili su obraćenici (Lyons-Padilla i dr. 2015). Ljudi se najčešće ponovno povezuju s Bogom i okreću religiji kada imaju određene socijalne i psihološke probleme, a to iskorištavaju skupine koje nastoje radikalizirati mlade (Al-Badayneh, Khelifa i Alhasan 2016).

Mlade može učiniti podložnima radikalizaciji i osjećaj nepravde uzrokovan korupcijom, nezaposlenošću, siromaštvom i stigmatizacijom (Al-Badayneh, Khelifa i Alhasan 2016). To znači da uzroci i čimbenici koji pospješuju radikalizaciju uključuju ozbiljne strukturne društvene probleme. Obrazovni uspjeh može povećati očekivanja mladih kada je u pitanju zaposlenje, ali ako mladi ne mogu raditi poslove koji odgovaraju njihovim aspiracijama, mogu postati nezadovoljni i podložni radikalizaciji. Istraživanje je pokazalo da većinu studenata u Afganistanu više brine pronalazak zaposlenja nakon završetka školovanja nego ideologija (Zaman i Mohammadi 2014).

RADIKALIZACIJA, PROTURADIKALIZACIJA I DERADIKALIZACIJA NA SVEUČILIŠTIMA

Mladi provode mnogo vremena u obrazovnim institucijama, a oni koji iz manjih mjesta odlaze na školovanje u veće gradove tamo se susreću s drukčijim načinom života, moraju pronaći nove prijatelje, često su uplašeni, usamljeni i u potrazi za identitetom (Woodward i dr. 2010). Otuđenost i psihički problemi mogu ih učiniti podložnima radikalizaciji jer radikalne i terorističke grupe nude stabilan identitet i smisao nezadovoljnim, naivnim, lakovjernim, nesretnim i gnjevnim ljudima koji se suočavaju s nezaposlenošću, društvenim nejednakostima i nepravdama (Al-Badayneh, Khelifa i Alhasan 2016). Claude Berrebi (2007) istraživao je biografije palestinskih terorista te je otkrio da 65 % terorista (za koje su dostupni podaci o obrazovanju) ima završenu višu ili visoku školu, dok istu razinu obrazovanja ima 15 % palestinske populacije iste dobi, spola i vjere.

Budući da se na sveučilištima „stvaraju“ teroristi, u Britaniji se događa svojevrsna sekuritizacija¹ sveučilišnog života odnosno uvode se izvanredne mjere kao što su zabrana pokrivanja lica, nadzor nad sveučilišnim društvima i ograničavanje slobode govora. No ti su pokušaji da se sveučilišta učine sigurnijim mjestima kontraproduktivni jer se muslimanke kojima je zabranjeno pokrivanje lica zbog tih mjera osjećaju nesigurnije (Brown i Saeed 2015). Sekuritizacija obrazovanja odnosi se na proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere koje se provode na visokim učilištima, a koje će biti detaljnije analizirane u ovom radu.

Na visokim učilištima pri uvođenju mjera za sprječavanje radikalizacije mora se uzeti u obzir da je određen broj studenata već radikaliziran i da je potrebna njihova deradikalizacija. Istraživanje provedeno u Quebecu u Kanadi pokazuje stabilnu razinu naklonosti studenata nasilnom radikalizmu, a usto su sve mladi pojedinci izloženi radikalizaciji pa se zbog toga primjerice predlaže da se preventivni programi počnu primjenjivati već u završnim razredima osnovne škole (Rousseau i dr. 2020). Iqbal i Mehmood (2021) otkrili su da u Pakistanu čak 72 % studenata smatra da se treba primjenjivati šerijatsko pravo, a 60 % studenata protivi se svjetovnom pravu. Spomenuta istraživanja pokazuju da je nezanemariv dio studenata već radikaliziran i da je osim proturadikalizacije potrebno provoditi i deradikalizaciju.

U nekim državama provode se programi kojima se nastoji studente učiniti otpornijima na radikalizaciju ili ih deradikalizirati, npr. u Indoneziji su neke islamske visoke škole uvele međureligijsku pismenost (Gurlesin i dr. 2020. prema: Ali i dr. 2021: 386–387), njihovi su studenti obvezni posjetiti islamska, kršćanska i budistička mjesta bogoštovlja i provesti intervjue i različite druge aktivnosti s vjerskim službenicima te dva mjeseca raditi za opće dobro u kršćanskim zajednicama i na kršćanske svetkovine obilaziti seoske domove, a studenti kršćani i muslimani smješteni su u

¹ Bilandžić (2019: 291) sekuritizaciju definira kao „društveni proces u kojem se nekom pitanju, pojavi ili problemu pridaje sigurnosno značenje“, npr. kada vlast govori o egzistencijalnim prijetnjama s ciljem pridobivanja publike, tj. društva u pogledu kršenja ustanovljenih normi i političke prakse te toleriranja uvedenih izvanrednih mjera koje inače društvu nisu prihvatljive.

istim studentskim domovima (Ali i dr. 2021). Istraživanje provedeno u Afganistanu pokazalo je da studenti koji žive u studentskom domu i na kampusu u multikulturalnom okruženju odbacuju stereotipe koje su dotad imali o drugim studentima (Zaman i Mohammadi 2014). Učenje o drugim religijama ima značajne proturadikalizacijske i deradikalizacijske učinke jer čini studente tolerantnijima prema drugim religijama (Ali i dr. 2021).

Smatra se da Ujedinjeno Kraljevstvo ima najsofisticiranije i najrazrađenije strategije za prevenciju terorizma i radikalizacije, *CONTEST: The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism* (2018) i *Prevent duty guidance* (2015), u kojima su razrađene sljedeće mjere koje se trebaju provoditi na visokim učilištima: borba protiv radikalizacije na internetu, razvoj kritičkog mišljenja, obuka osoblja za prepoznavanje znakova radikalizacije, poticanje slobode govora, pravodobna provjera gostujućih predavača, primjerena pastoralna pomoć studentima, procjena koje su skupine izložene najvećem riziku od radikalizacije, nadzor studentskih klubova. Iako prepoznaju važnost obrazovanja za povećanje otpornosti na radikalizaciju, spomenuti dokumenti fokusirani su na uklanjanje radikalnog sadržaja i sprječavanje pristupa radikalnom sadržaju. Dugoročno bi možda bilo bolje fokusirati se na odgajanje mladih kako bi postali otporniji na radikalizaciju, umjesto na sprječavanje da dođu u kontakt s radikalnim sadržajem jer konstantno nastaju novi radikalni sadržaji i načini njihove distribucije. Spomenute mjere odraz su stalnog izvanrednog stanja i sekuritizacije obrazovanja u Ujedinjenom Kraljevstvu.

MEDRESE

Medresa je obrazovna institucija u kojoj su glavni predmeti učenje Kurana, hadis (izreke proroka Muhameda) i šerijatsko pravo (Zaki 2019: 2). Medresa je arapska riječ za institucije u kojima se odvija predškolski odgoj, te za osnovne, srednje i visoke škole², a u medresama koje imaju obilježje visoke škole školuju se vjerski službenici i stručnjaci (Moosa 2015). Medrese su značajne u kontekstu radikalizacije jer su mlade osobe posebno podložne radikalizaciji (Malla 2021). Medrese se u većini slučajeva financiraju donacijama. Donatori mogu utjecati na kurikulum medrese koju financiraju jer opstanak škole ovisi o njima. Školovanje, smještaj i hrana obično su besplatni pa su medrese često jedina opcija djeci koju roditelji ne mogu školovati, a često su i jedine dostupne škole na područjima u kojima vlada nema čvrstu kontrolu (Malla 2021). No postoje i medrese kojima je osnivač država ili su u nadležnosti ministarstva znanosti i obrazovanja.

² Ovaj rad se bavi medresama koje imaju obilježje visoke škole te su usporedive s fakultetima.

Radikalizacija, proturadikalizacija i deradikalizacija u medresama

Medresa koja nije u nadležnosti države pogodna je za radikalizaciju mladih jer samostalno donosi kurikulum i zapošljava nastavnike, te se samostalno financira, iako radikalizaciji mogu biti izloženi i polaznici medresa koje su u nadležnosti države, npr. u neformalnim grupama za učenje koje organiziraju nastavnici (Woodward i dr. 2010). Terorističke organizacije, bogati radikalni pojedinci ili strane sile mogu financirati medrese i donijeti kurikulum koji odgovara ideologiji koju oni zastupaju i žele širiti. Tako su tijekom sovjetske vojne intervencije u Afganistanu Saudijska Arabija, bogati pojedinci i humanitarne organizacije dodjeljivali razvojnu pomoć, stipendije, subvencije i druge vrste financijske pomoći tamošnjim medresama (Borchgrevink 2013) i drugim obrazovnim institucijama koje podučavaju vehabizam (Woodward i dr. 2010). U Afganistanu talibani od svog nastanka koriste medrese za regrutiranje boraca (Borchgrevink 2013). Čak i u radikalnim medresama radikalna učenja i radikalne političke teme nisu uvršteni u kurikulum nego o njima studenti raspravljaju u neformalnim grupama za učenje koje organiziraju nastavnici, a takve grupe postoje i u sekularnim i vjerskim srednjim školama, na sveučilištima i u džamijama (Woodward i dr. 2010).

U istraživanju 79 terorista koji su odgovorni za napade na Svjetski trgovački centar u New Yorku 1993., američka veleposlanstva u Africi 1998., napade u New Yorku i u blizini Washingtona 11. rujna 2001., napade na Baliju 2002. i u Londonu 2005., Bergen i Pandey (2006) otkrili su da je samo 11 % njih pohađalo medrese, a 54 % ih je završilo višu ili visoku školu. No postoje dokazi da su radikalne medrese u Indoneziji i Maleziji povezane s terorizmom i nasiljem (Atran, Magouirk i Ginges 2008). U napadima terorističke organizacije Jemaah Islamiyah (JI) u Jakarti na crkve na Badnjak 2000., na hotel Marriott 2003. i na australsko veleposlanstvo 2004., kao i na Baliju 2002., sudjelovale su osobe povezane s radikalnim medresama u Indoneziji (Atran, Magouirk i Ginges 2008). Talibani, pripadnici afganistanskog radikalnog islamističkog pokreta koji je nastao 1990-ih, također su znatnim dijelom bivši polaznici medresa (Malla 2021). U Afganistanu je vlast u prošleme desetljeću planirala provesti reforme i uspostaviti nadzor nad medresama te smanjiti broj Afganistanaca koji pohađaju medrese u Pakistanu (Borchgrevink 2013).

Nakon napada 11. rujna 2001. u SAD-u, medrese su u javnosti pojednostavljeno prikazivane kao „tvornice terorizma“, „utočišta terorizma“ ili kao „centri za širenje terorizma“ (Malla 2021) iako većina medresa nije povezana s radikalizacijom i terorizmom, a teroristi koji su organizirali i proveli najveće napade na Zapadu uglavnom nisu pohađali medrese. Budući da pružaju znanje potrebno za ispravno prakticiranje vjere i doprinose održavanju tradicionalnih vrijednosti muslimana (Malla 2021), a i iznimno su rasprostranjene, medrese neće nestati ili izgubiti utjecaj u budućnosti pa je potrebno provoditi proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere kako bi se spriječila radikalizacija polaznika medresa. Države trebaju početi financirati medrese, objavljivati udžbenike i nastavne materijale koji će se koristiti u medresama, zapošljavati samo kvalificirani kadar, sankcionirati pokušaje radikaliziranja učenika i obavljati inspekcijski nadzor.

Poznato je da religijsko obrazovanje i poznavanje vlastite, ali i drugih religija pomaže u prevenciji radikalizacije. U Indoneziji polaznici medresa uče o različitim priznatim načinima prakticiranja islama, medrese potiču lokalne muslimanske običaje kojima se radikalne skupine uglavnom protive jer vjeruju da su u suprotnosti s islamom, a također organiziraju nogometne utakmice s isusovačkim školama, što može značajno smanjiti podložnost radikalizaciji (Woodward i dr. 2010).

Usporedba medresa i paradžemata u jugoistočnoj Europi

Prema Landmanu (2003) najvažnija četiri cilja kompariranja su kontekstualna deskripcija, klasifikacija, testiranje hipoteza i predviđanje. Kontekstualnom deskripcijom političkih fenomena ili događaja u nekoj državi ili grupi država nastojimo prikupiti što više znanja o proučavanom fenomenu. Kontekstualna deskripcija i „uspostavljanje različitih konceptualnih klasifikacija s ciljem grupiranja velikog broja država, političkih sustava, događaja itd. u različite kategorije s prepoznatljivim i zajedničkim karakteristikama“ (Landman 2003: 4) doprinose testiranju hipoteza koje podrazumijeva definiranje varijabli, predlaganje veza između varijabli i izgradnju teorija. Predviđanje je „iznošenje pretpostavki o ishodima u drugim zemljama koje se temelji na generalizacijama iz početnih usporedbi ili iznošenje tvrdnji o budućim političkim ishodima“ (Landman 2003: 10). I usporedbama u ovom radu nastojimo opisati proučavane fenomene, prikupiti što više znanja o njima, doprinijeti testiranju postavljenih hipoteza i pretpostaviti što će se u budućnosti događati s proučanim fenomenima.

Medrese koje nisu u nadležnosti države iznimno su pogodne za radikalizaciju, no polaznici medresa kojima je osnivač država također mogu biti radikalizirani. U jugoistočnoj Europi usporediv slučaj su džamije koje islamske zajednice kontroliraju i džamije koje ne kontroliraju (paradžemati). Dyrnishi (2017) navodi da je, kad se pojavio problem stranih boraca koji podržavaju Islamsku državu, Muslimanska zajednica Albanije priznala da ne kontrolira oko 200 „ilegalnih“ džamija (paradžemata) te se tvrdilo da su one među glavnim pokretačima radikalizacije u Albaniji. U Bosni i Hercegovini žarištima radikalizacije smatraju se privatna okupljanja u kućama i paradžemati koji osim vjerskih zadovoljavaju i druge potrebe koje državne institucije ne uspijevaju zadovoljiti, odnosno osnivaju vrtiće, škole, humanitarne organizacije, skloništa za žene žrtve obiteljskog nasilja i zdravstvene ustanove (Jusić 2017). U južnoj Aziji i ostalim dijelovima muslimanskog svijeta medrese također osim obrazovanja i duhovnih potreba zadovoljavaju i druge potrebe. Medrese svojim polaznicima osiguravaju smještaj, hranu i izvannastavne aktivnosti.

Primjetne su sličnosti između medresa koje nisu u nadležnosti države i paradžemata: često se nalaze u područjima u kojima vlast nema potpunu kontrolu i ne uspijeva osigurati pristup obrazovanju, zdravoj prehrani, primjerenom stanovanju, zdravstvenoj zaštiti itd., te postaju središta radikalizacije. Polaznici medresa uglavnom si ne mogu priuštiti drukčije obrazovanje, a paradžemati također zadovoljavaju potrebe koje države zapadnog Balkana ne uspijevaju zadovoljiti. Istraživanja su pokazala da se u paradžematima uglavnom radikaliziraju neobrazovani, siromašni

i obespravljeni pojedinci s psihičkim problemima, koji žive u ruralnim područjima s disfunkcionalnom javnom upravom, visokom stopom nezaposlenosti i raširenom korupcijom i nepotizmom (Azinović 2017; Perešin 2017; Kursani i Fetiu 2017). Očito je nemogućnost zadovoljenja osnovnih potreba rizični faktor za radikalizaciju, a najsiromašniji i najobespravljeniji skloniji su prihvatiti radikalna učenja ako im njihovi učitelji pomognu u rješavanju životnih problema.

USPOREDBA RADIKALIZACIJE I PROTURADIKALIZACIJE NA SVEUČILIŠTIMA I MEDRESAMA

Mladi koji se obrazuju na sveučilištima i u medresama podjednake su dobi i mogu biti izloženi rizičnim faktorima poput depresije, traumatskih događaja, osjećaja diskriminacije, marginalizacije, otuđenosti, nepravde itd. Odlazak od kuće, nedostatak prijatelja i društvena izolacija također mogu na njih negativno utjecati. Međutim, mladi na sveučilištima u razvijenijim dijelovima svijeta i mladi u medresama u siromašnim i nerazvijenim dijelovima svijeta nemaju jednak pristup internetu. Internet je važan u prijenosu i širenju radikalne propagande te osobe koje imaju neograničen pristup internetu mogu biti više izložene radikalnoj propagandi od onih koji nemaju pristup internetu. Nadalje, država nadzire rad sveučilišta, dok medrese uglavnom nisu u nadležnosti države što olakšava pojedinim zaposlenicima ili skupinama da pokušaju radikalizirati polaznike. Neformalne grupe za učenje koje organiziraju nastavnici, na kojima se raspravlja o temama koje nisu u kurikulumu, a mogu biti i radikalne, mogu postojati i na sveučilištima i u medresama (Woodward i dr. 2010).

Što se tiče proturadikalizacije, istraživanja (Woodward i dr. 2010; Ali i dr. 2021) pokazuju da međureligijska pismenost i religijsko obrazovanje utječu na otpornost mladih na radikalizaciju. Također, u medresama govorimo o islamskoj radikalizaciji, a na zapadnim sveučilištima i u drugim obrazovnim institucijama mladi su izloženi ne samo islamskoj radikalizaciji, nego i ekstremno desničarskoj radikalizaciji.

OBRAZOVANJE I TERORIZAM

Brojni izvršitelji terorističkih napada i vođe terorističkih organizacija školovali su se na modernim, sekularnim sveučilištima. Napad na SAD 11. rujna 2001. teroristi su planirali za vrijeme studija u Njemačkoj, a četvero pilota imalo je fakultetske diplome, dok je vođa operacije Muhammad Atta imao doktorat sa Sveučilišta u Hamburgu (Bergen i Pandey 2006). Važno je napomenuti da su i devetorica od 22 terorista odgovornih za napade na Baliju 2002. pohađali medrese, a petorica su imala fakultetske diplome (Bergen i Pandey 2006). Krueger (2008) je usporedio optuženike i osuđenike za sudjelovanje u terorizmu s reprezentativnim uzorkom američkih muslimana i otkrio da su teroristi u prosjeku bolje obrazovani i mlađi od populacije američkih muslimana, te su među teroristima oni koji su bolje obrazovani bili bliže izvršenju terorističkih napada. I vođa talijanske terorističke organizacije

Crvene brigade (tal. *Brigate Rosse*) Renato Curcio radikalizirao se 1960-ih, za vrijeme studija na Sveučilištu u Trentu gdje se najviše bavio radikalnom lijevom politikom, egzistencijalnom filozofijom i marksizmom (Hudson 1999).

Način na koji su obrazovanje i terorizam povezani nije jednak u svim društvima i ovisi o nekim strukturnim uvjetima. Brockhoff, Krieger i Meierrieks (2015) istraživali su vezu obrazovanja i terorizma i otkrili da u razvijenim državama obrazovanje smanjuje nezadovoljstvo socioekonomskim i političkim prilikama, kao i interes za terorističke organizacije, dok u nerazvijenim državama obrazovanje može potaknuti pridruživanje terorističkim organizacijama pojačavajući osjećaj obespravljenosti, frustracije i ljutnju zbog socioekonomskih i političkih prilika. U društvima sa strukturnim problemima visokoobrazovani pojedinci mogu imati problema s pronalaskom posla koji odgovara njihovim kvalifikacijama te im obrazovanje može pomoći da lakše uoče društvene nepravde i nejednakosti što ih može potaknuti na priključivanje terorističkim skupinama (Brockhoff, Krieger i Meierrieks 2015). Povezanost obrazovanja i terorizma pokazuje i val terorizma nove ljevice u zapadnoj Europi 1970-ih, u kojem sudjeluju studenti i intelektualci. S druge strane, Kursani i Fetić (2017) navode kako 80 % državljana Kosova koji su otišli u Siriju i priključili se ISIL-u nema završen fakultet, a Šutarov (2017) ističe kako je većina makedonskih boraca koji su stradali u Siriji neobrazovana. Dakle, visoke stope nezaposlenosti, loš obrazovni sustav, neučinkovite institucije, korupcija itd. u zemljama zapadnog Balkana (Perešin 2017) rizični su faktori za radikalizaciju, a obrazovanje nije uvijek pozitivno povezano s terorizmom. Jedan od mogućih razloga zašto su muslimani sa zapadnog Balkana odlazili u Siriju jest činjenica da je ISIL-ova propaganda obećavala bolji život svima koji se bore na strani ISIL-a. Obrazovanje u specifičnim uvjetima može biti pozitivno povezano s terorizmom, dok u drukčijim uvjetima može utjecati na smanjivanje interesa za pridruživanje terorističkim organizacijama.

No postoji još jedna veza između obrazovanja i terorizma. Na visokim učilištima proučavanje terorizma i radikalizacije doživljava nagli porast nakon terorističkog napada na SAD 11. rujna 2001., objavljeno je mnogo znanstvenih radova i knjiga o terorizmu, *online* knjižara Amazon ima u ponudi preko 40 tisuća knjiga o terorizmu, a na platformi Academia.edu nalazi se preko 270 tisuća znanstvenih radova o terorizmu (Schmid, Forest i Lowe 2021).

Obrazovne institucije kao meta terorizma

Obrazovne institucije su i mete terorizma. Prema bazi podataka Global Terrorism Database (GTD), u razdoblju od 1970. do 2020. ukupno je u svijetu zabilježeno 209 706 terorističkih napada, a 5027 terorističkih napada (2,39 %) izvedeno je na obrazovne institucije. Najviše napada na obrazovne institucije izvedeno je u južnoj Aziji (2012 napada) te na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi (929 napada). U tim je regijama zabilježeno i ukupno najviše napada u tom razdoblju. Nagli porast broja terorističkih napada na obrazovne institucije događa se od 2004., a najviše, 400 napada, izvedeno je 2014. i odgovara općenitom porastu terorističkih napada u svijetu. Na porast broja terorističkih napada utjecali su napad SAD-a i saveznika na

Irak 2003., arapsko proljeće 2010. i 2011., građanski rat u Siriji koji je započeo 2012., građanski rat u Libiji koji je započeo 2011. te vojna intervencija u Afganistanu koja je započela 2001. Općenito možemo reći da su nestabilnosti i nemiri na Bliskom istoku, u sjevernoj Africi i južnoj Aziji utjecali na porast broja terorističkih napada u svijetu. Obrazovne institucije meta su terorističkih napada zbog više razloga: u njima se okuplja mnogo ljudi a nisu zaštićene i čuvane poput zračnih luka ili državnih institucija, osim toga, obrazovne institucije koje pohađaju djeca, pogotovo osnovne i srednje škole, imaju snažnu simboličku vrijednost (Petkova i dr. 2016). Napad na djecu izaziva poseban užas, strah i medijsku eksponiranost jer se radi o najranjivijim članovima društva.

Povezanost terorizma i tehničkog znanja

Istraživanje Bergena i Pandeya (2006) pokazalo je da je za velike terorističke napade potrebno tehničko znanje. Teroristički napad sarinom u podzemnoj željeznici u Tokiju 1995. ilustrira tu vezu. Među teroristima koji su izveli taj napad bili su fizičari, liječnik i inženjer elektronike (Hudson 1999). Važnost tehničkog znanja primjećuju i Gill i Horgan (2013) u istraživanju profila članova „provizorne“ IRA-e (Provisional Irish Republican Army, PIRA): 35,7 % ih je zaposleno u građevinskom sektoru, a stručnjaci poput inženjera i električara čine 61 % zaposlenih u građevinskom sektoru. Vještine koje oni posjeduju potrebne su za izradu bombi pa su upravo zbog toga i regrutirani (Gill i Horgan 2013). Činjenica da su terorističkim organizacijama poželjnije osobe koje posjeduju određene vještine pokazuje da terorističke organizacije nisu tek utočišta kojima pristupaju isključivo najranjiviji pojedinci.

KRITIKA PROTURADIKALIZACIJSKIH MJERA NA VISOKIM UČILIŠTIMA

Iako je cilj proturadikalizacijskih mjera spriječiti radikalizaciju mladih koja može voditi do terorizma, te mjere na visokim učilištima imaju i neke negativne posljedice. Radikalizam je kroz povijest bio cilj obrazovanja, obrazovanje je trebalo potaknuti mlade na transformaciju svijeta oko nas i na rješavanje društvenih nejednakosti i nepravdi (Sukarieh i Tannock 2015). Umjesto da obrazovne institucije potiču radikalnost i progresivnost, zbog proturadikalizacijskih mjera, ali i fokusiranosti na kratkoročne tržišne vrijednosti i karijerne ciljeve dolazi do sve veće zatvorenosti i sužavanja pogleda na svijet mladih, a najveći problem je stigmatizacija radikalizma (Sukarieh i Tannock 2015). Radikali su se izborili za prava žena, ukidanje ropstva, rušenje monarhija i uspostavu demokracije i na sve njih danas se gleda pozitivno. Odgajanjem novih generacija na način da se sprječava bilo kakva radikalnost i težnja za korjenitim društvenim promjenama onemogućit će se rješavanje društvenih nepravdi i nejednakosti i spriječiti napredak društva. No ne smijemo izjednačavati radikalizam i progresivizam. Nisu svi radikalni pokreti bili napredni i demokratski, u radikalne pokrete spadaju radikalni desni, komunistički, islamistički i ostali vjerski radikalizmi. Sukarieh i Tannock na neki način romantiziraju radikalizam kao nužno

progresivan, iako su brojni radikalni pokreti bili izrazito nazadni. Chadderton (2017) tvrdi da su mjere za sprečavanje radikalizacije koje se u Ujedinjenom Kraljevstvu uvode na visokim učilištima odraz stalnog izvanrednog stanja. U slučaju protuterorističkih strategija britanskih vlasti radi se o muslimanima. Izvanredno se stanje u britanskom obrazovanju ogleda i u činjenici da ako sveučilište ne provodi strategiju, državni tajnik može zatražiti od suda da izda naredbu kojom se sveučilište prisiljava na provođenje strategije (Gilmore 2017). King's College u Londonu je čak upozorio studente i zaposlenike fakulteta da im se e-adrese nadziru kao dio preventivnih mjera koje fakultet poduzima (Gilmore 2017).

ZAKLJUČAK

Davno su uočene brojne veze obrazovanja, radikalizacije i terorizma. Iako biti radikal i biti terorist nije isto, radikalizacija može voditi do terorizma. Vođe terorističkih organizacija i izvršitelji terorističkih napada kroz povijest su bili relativno dobro obrazovani. Osim što su brojni teroristi visokoobrazovani, veza između radikalizacije, terorizma i obrazovanja očituje se i u tome da su obrazovne institucije mete terorističkih napada. U obrazovnim institucijama u okviru različitih disciplina proučavaju se terorizam i radikalizacija. Otkrivena je i povezanost terorizma i tehničkog znanja jer je za izvođenje složenih terorističkih napada potrebno poznavanje tehnologije. Radikalizacija se danas odvija i na sveučilištima i u medresama. Čak i samo obrazovanje koje se stječe na fakultetu (pogotovo na društvenim i humanističkim fakultetima) čini studente podložnijima radikalizaciji jer postaju svjesniji društvenih problema i nepravdi, upoznaju se s radovima revolucionarnih i reformističkih autora, uče kritički sagledavati i mijenjati svijet oko sebe. Uvođenje mjera za sprečavanje radikalizacije dovodi do toga da se obrazovanje sekuritizira i dovodi u stalno izvanredno stanje. Smatramo da na prvu tezu prema kojoj su visoka učilišta mjesta prikladna za radikalizaciju možemo prihvatiti jer kroz povijest postoji mnogo slučajeva radikalizacije tijekom studiranja. Čak su i terorističke organizacije nastajale na sveučilištima (npr. Crvene brigade u Italiji) i u medresama (talibani). No kod tog zaključka moramo biti oprezni jer ne možemo uvijek reći da su radikalni studenti radikalizirani baš u obrazovnim institucijama, a ne prije studija ili tijekom studija, ali izvan fakulteta ili medrese. Drugu tezu, da su sveučilišta i medrese prikladni za proturadikalizaciju ne možemo ni odbaciti ni prihvatiti. Iako mnoge države provode proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere u obrazovnim institucijama te znamo da učenje o drugim religijama, toleranciji, dijalogu i ljudskim pravima doprinosi otpornosti studenata na radikalizaciju, nemamo zapravo dokaza koliko su te mjere učinkovite, tj. koliko je radikalnih studenata deradikalizirano te koliko bi studenata postalo radikalno ili koliko bi bilo izvršeno terorističkih napada da nisu provedene mjere za sprečavanje radikalizacije. Smatramo da se problemi i uvjeti koji pospješuju radikalizaciju neće iskorijeniti u bližoj budućnosti te će se stoga radikalizacija na visokim učilištima nastaviti. Države i službe sigurnosti sve više pozornosti pridaju obrazovnim institucijama u borbi protiv radikalizacije i terorizma pa postoji mogućnost da će se smanjiti broj

pojedinaца koji se radikaliziraju na visokim učilištima, a povećati broj onih koji se radikaliziraju na drugim mjestima.

LITERATURA

- Al-Badayneh, Diab, Khawla Alhasan i Murad A. Almawajdeh. 2016. The Impact of Political Affiliation, Political Participation and life Satisfaction on Radicalization among University Students. *British Journal of Arts and Social Sciences* 21(2): 140–152.
- Al-Badayneh, Diab M., Maher Khelifa i Khawla Alhasan. 2016. Radicalizing Arab University Students: A Global Emerging Threat. *Journalism and Mass Communication* 6(2): 67–78.
- Ali, Nur, Benny Afwadzi, Irwan Abdullah i Muhammad Islahul Mukmin. 2021. Interreligious Literacy Learning as a Counter-Radicalization Method: A New Trend among Institutions of Islamic Higher Education in Indonesia. *Islam and Christian-Muslim Relations* 32(4): 383–405.
- Atran, Scott, Justin Magouirk i Jeremy Ginges. 2008. Radical Madrasas in Southeast Asia. *CTC Sentinel* 1(3): 10–14.
- Azinović, Vlado. 2017. The Foreign Fighter Phenomenon And Radicalization In The Western Balkans: Understanding The Context, 2012-2016. U: *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans*, ur. V. Azinović. Sarajevo: The Atlantic Initiative. Str. 9–20.
- Bergen, Peter i Swati Pandey. 2006. The Madrassa Scapegoat. *Washington Quarterly* 29(2): 115–125.
- Berrebi, Claude. 2007. Evidence about the link between education, poverty and terrorism among Palestinians. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy* 13(1): 18–53.
- Bilandžić, Mirko. 2019. *Nacionalna sigurnost: prognoziranje ugroza*. Zagreb: Despot Ininitus.
- Borchgrevink, Kaja. 2013. Transnational links of Afghan madrasas: Implications for the reform of religious education. *Prospects* 43: 69–84.
- Bouhana, Noemie i Per-Olof Wikstrom. 2011. *Al Qa'ida-influenced radicalisation: A rapid evidence assessment guided by Situational Action Theory*. London: Home Office.
- Brockhoff, Sarah, Tim Krieger i Daniel Meierrieks. 2015. Great Expectations and Hard Times: The (Nontrivial) Impact of Education on Domestic Terrorism. *Journal of Conflict Resolution* 59(7): 1186–1215.
- Brown, Katherine E. i Tania Saeed. 2015. Radicalization and counter-radicalization at British universities: Muslim encounters and alternatives. *Ethnic and Racial Studies* 38(11): 1952–1968.

- Chadderton, Charlotte. 2017. Higher Education and Counter-Terrorism in the State of Exception: The Case of England. U: *Pädagogik in Zeiten von Krieg und Terror*, ur. D. Salomon, J-M. Springer i A. Wischmann. Berlin: Peter Lang. Str. 161–175.
- CONTEST: The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism. 2018. London: HM Government.
- Dyrmishi, Arjan. 2017. Radicalization and the Governance of Islam in Albania. U: *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans*, ur. V. Azinović. Sarajevo: The Atlantic Initiative. Str. 21–30.
- El-Said, Hamed. 2015. *New Approaches to Countering Terrorism*. London: Palgrave Macmillan.
- Gill, Paul i John Horgan. 2013. Who were the Volunteers? The Shifting Sociological and Operational Profile of 1240 Provisional Irish Republican Army Members. *Terrorism and Political Violence* 25(3): 435–456.
- Gilmore, Joanna. 2017. Teaching terrorism: the impact of the Counter-Terrorism and Security Act 2015 on academic freedom. *The Law Teacher* 51(4): 515–524.
- Global Terrorism Database. 2023. University of Maryland. https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?start_yearonly=&end_yearonly=&start_year=&start_month=&start_day=&end_year=&end_month=&end_day=&asmSelect0=&asmSelect1=&target=8&ctp2=all&success=yes&casualties_type=b&casualties_max (pristupljeno 5. lipnja 2023.).
- Hudson, Rex A. 1999. *The Sociology and Psychology of Terrorism: Who Becomes a Terrorist and Why?* Washington D.C.: Library of Congress.
- Iqbal, Khuram i Zahid Mehmood. 2021. Emerging trends of on-campus radicalization in Pakistan. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism* 16(2): 141–156.
- Jusić, Muhamed. 2017. The Complex Ecology of Islamic Narratives and Movements in Bosnia and Herzegovina. U: *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans*, ur. V. Azinović. Sarajevo: The Atlantic Initiative. Str. 43–57.
- Krueger, Alan. 2008. What makes a homegrown terrorist? Human capital and participation in domestic Islamic terrorist groups in the USA. *Economics Letters* 101(3): 293–296.
- Kursani, Shpend i Arbër Fetiu. 2017. The Foreign Fighter Phenomenon in Kosovo: Covering a Blind Spot. U: *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans*, ur. V. Azinović. Sarajevo: The Atlantic Initiative. Str. 83–102.
- Landman, Todd. 2003. *Issues and Methods in Comparative Politics: An Introduction*. London: Routledge.
- Lyons-Padilla, Sarah, Michele J. Gelfand, Hedieh Mirahmadi i dr. 2015. Belonging nowhere: Marginalization & radicalization risk among Muslim immigrants. *Behavioral Science & Policy* 1(2): 1–12. <https://www.proquest.com/docview/1869485925>.

- Malla, Mohmad Waseem. 2021. Madrasas and Extremism. U: *Handbook of Contemporary Islam and Muslim Lives*, ur. R. Lukens-Bull i M. Woodward. Cham: Springer. Str. 1169–1185.
- Moosa, Ebrahim. 2015. *What Is a Madrasa?* Chapel Hill: UNC Press.
- Mullins, Sam. 2016. *'Home-Grown' Jihad: Understanding Islamist Terrorism in the US and UK*. London: Imperial College Press.
- Perešin, Anita. 2017. ISIL's Western Balkan Caliphettes. U: *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans*, ur. V. Azinović. Sarajevo: The Atlantic Initiative. Str. 58–70.
- Petkova, Elisaveta P., Stephanie Martinez, Jeffrey Schlegelmilch i Irwin Redlener. 2017. Schools and terrorism: Global trends, impacts, and lessons for resilience. *Studies in Conflict & Terrorism* 40(8): 701–711.
- Prevent duty guidance. 2015. London: Home Office.
- Rousseau, Cecile, Diana Miconi, Rochelle L. Frounfelker i dr. 2020. A repeated cross-sectional study of sympathy for violent radicalization in Canadian college students. *American Journal of Orthopsychiatry* 90(4): 406–418.
- Schmid, Alex P., James J. Forest i Timothy Lowe. 2021. Terrorism Studies. *Perspectives on Terrorism* 15(3): 142–152.
- Siegel, Alana, Sophie Brickman, Zoe Goldberg i Ruth Pat-Horenczyk. 2019. Preventing Future Terrorism: Intervening on Youth Radicalization. U: *An International Perspective on Disasters and Children's Mental Health*, ur. C. W. Hoven, L. V. Amsel i S. Tyano. Cham: Springer. Str. 391–418.
- Sukarieh, Maysoun i Stuart Tannock. 2015. The deradicalisation of education: terror, youth and the assault on learning. *Race & Class* 57(4): 22–38.
- Šutarov, Vasko. 2017. The Threat Posed by Foreign Terrorist Fighters to the Republic of Macedonia and the Western Balkans. U: *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans*, ur. V. Azinović. Sarajevo: The Atlantic Initiative. Str. 103–124.
- Tiflati, Hicham. 2016. Western Islamic Schools as Institutions for Preventing Behavioral Radicalization: The Case of Quebec. *Journal for Deradicalization* 6(1): 180–205.
- Vidino, Lorenzo i James Brandon. 2012. *Countering Radicalization in Europe*. London: International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR).
- Woodward, Mark, Inayah Rohmaniyah, Ali Amin i Diana Coleman. 2010. Muslim education, celebrating Islam and having fun as counter-radicalization strategies in Indonesia. *Perspectives on Terrorism* 4(4): 28–50.
- Zaki, Mahdi. 2019. *Madrasas and Promotion of Violent Extremism in Afghanistan; counterterrorism and freedom of education and freedom of religion in the Afghanistan context*. University of Oslo.
- Zaman, Robert i Abdul Ahad Mohammadi. 2014. *Trends in Student Radicalization across University Campuses in Afghanistan*. Afghan Institute for Strategic Studies.

RADICALIZATION AND COUNTER-RADICALIZATION IN (HIGHER) EDUCATION INSTITUTIONS

Franjo Franić

SUMMARY

This paper presents terms of radicalization, counter-radicalization and deradicalization in educational institutions with accent on universities and madrasas. Radicalization is a term with a lot of definitions and authors do not agree on a single definition. There are different models of radicalization which stress that radicalization is a process which lasts and describe how radicalization occurs. Because of different psychological, social and political factors; students are especially vulnerable to radicalization. There are examples of highly educated terrorists and terrorists which attended madrasas. Paper presents conditions and methods of radicalization in universities and madrasas; counter-radicalization and deradicalization measures which are implemented in universities and madrasas. Considering a connection between education, radicalization and terrorism, many states recognize importance of fight against radicalization in education institutions, and they put it in their strategies of prevention of terrorism and radicalization. Paper offers a critique of counter-radicalization measures which lead to securitization of education and creation of permanent state of emergency in education which especially harms Muslim students.

Keywords: radicalization, counter-radicalization, universities, madrasas, terrorism.